

(Kol 2,6-7.12; Ga 5,6), chrzest (Rz 6,5; Ga 3,27), Eucharystia (1 Kor 10,16). Wychodząc z Pawłowego „dla mnie życie to Chrystus” (Flp 1,21), zachęca do realizowania słów M. Kabasilasa: „Naśladować Chrystusa i żyć według Chrystusa to żyć w Chrystusie”. Żeby doświadczyć w życiu chrystofanii kosmicznej, by doświadczyć, czym jest mistyczne doznanie „w Chrystusie”, trzeba przejrzeć, trzeba mieć oczy nie tylko otwarte, ale patrzące i widzące, czyli „oczy serca” (Ef 1,18), które pozwalają doświadczyć Obecności i sprawić, że uczeń Pański z radością wyznaje: „To jest Pan!” (J 21,7). Autor przypomina nauczanie Jana Pawła II: „Kościół, głosząc Jezusa z Nazaretu, prawdziwego Boga i doskonałego człowieka, otwiera przed każdą ludzką istotą perspektywę przeobstwienia, a tym samym bycia bardziej człowiekiem” (*Incarnationis mysterium*, 2). Misterium przeobstwienia przedstawia z jednej strony jako fakt zbawczy (Rz 14,7-8), a z drugiej jako proces zbawczy (2 Kor 4,16).

Poruszając problematykę cielesnego wymiaru duchowości, ksiądz profesor przypomina pouczenie św. Atanazego: „Zbawiciel istotnie stał się człowiekiem i stąd płynie zbawienie całego człowieka – zbawienie całego człowieka z ciałem i duszą”, i poleca chrześcijanom uświadomienie sobie prostej prawdy: „Bóg nie ma innych rąk niż moje. Dłoń Boga potrzebuje ludzkich palców!”. Każdy ruch ciała, każde doznanie cielesne powinno być włączone w wielką liturgię codzienności. Autor przedstawia problem współcierpienia z Chrystusem. Cierpiąc z Chrystusem i w Chrystusie, chrześcijanin przyczynia się do dobra wspólnoty, do jej budowania, do jej skutecznego działania w zbawieniu świata. Słowami homilii na Święto Paschy św. Grzegorza z Nazjanzu wyjaśnia znaczenie cierpienia: „Chrystus umiera we mnie i we mnie zmartwychwstaje – ja umieram w Chrystusie i w Nim zmartwychwstaję”.

Modlitwa integralna obejmuje całe życie człowieka, dlatego autor zwraca uwagę na somatyczne ujęcie pobożności chrześcijańskiej, rozważając kilka form modlitwy: „modlitwę wszystkich rzeczy”, modlitwę imieniem Jezus, czytanie słowa, modlitwę ikonami, pielgrzymów, kosmiczną. Zwraca uwagę również na postawę wiary, która składa się z trzech elementów: wiary, ufnej nadziei i posłuszeństwa Bogu – wiary działającej przez miłość. Dzięki wierze, która jest miłością, rozpoczyna się cudowna mistyka na co dzień: „Chrystus we mnie, ja w Chrystusie”.

S. Natalia Marko

MARIAN SENTEK, *Działalność pastoralna kardynała Klemensa Augusta von Galena, ordynariusza diecezji Münster w latach 1933-1946*, Wrocław 2008, ss. 336

DOI: 10.34839/wpt.2009.17.2.275-280

Marian Sentek w swojej pracy zajął się działalnością wybitnego niemieckiego hierarchy, księcia dr. Klemensa Augusta von Galena, ordynariusza diecezji Münster. Kardynał został beatyfikowany w Rzymie 9 października 2005 roku, za rządów obecnego papieża Benedykta XVI, który był przez pewien czas profesorem na Wydziale Teologicznym w Münster.

Pracę tę autor oparł na bogatych materiałach źródłowych, znajdujących się głównie w Archiwum Diecezjalnym w Münster oraz w Archiwum Oficjalatu w Vechta. Ponadto wykorzystał w niej jego listy pasterskie, kazania i homilie, które ukazały się drukiem w 1996 roku, staraniem dyrektora Archiwum Diecezjalnego w Münster, prof. dr. Petera Löfflera, w pracy pt. *Bischof Clemens August Graf von Galen. Akten, Briefe und Predi-*

gen 1933-1946 (Paderborn – München – Zurich 1966). Wykorzystał również przy jej pisaniu drukowane prace najbliższego współpracownika bł. kard. K.A. von Galena – Maxa Bierbauma, oraz dzieła jego osobistego sekretarza, ks. dr. Heinricha Portmanna.

Praca dr. Mariana Sentka obejmuje pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawił szczegółowo zarys historii diecezji monasterskiej, począwszy od działalności misyjnej świętego Ludgera (zm. 809) na terenie Fryzji. W 795 roku cesarz Karol Wielki podarował świętemu Ludgerowi miejscowość Mimigerneford, która stała się z czasem załóżkiem miasta Münster. W 795 roku św. Ludger zbudował w Mimigerneford bazylikę i klasztor, w którym zamieszkał wraz ze swymi braćmi z zakonu św. Benedykta. Założył tam szkołę dla przyszłych misjonarzy. Trzydziestego marca 804 roku św. Ludger otrzymał sakrę biskupią z rąk arcybiskupa Kolonii, Hildibalda. Był on pierwszym ordynariuszem diecezji monasterskiej i założył w niej trzydzieści osiem parafii.

Z pracy tej dowiadujemy się, że król Pepin Mały oraz cesarz Karol Wielki przyczynili się do budowy nowych kościołów, kaplic i klasztorów na terytorium Westfalii i Dolnej Saksonii. W klasztorach na tych terenach otrzymywali formację naukową i duchową misjonarze.

Od czasu św. Ludgera życie religijne wiernych w diecezji monasterskiej rozwijało się bez większych zakłóceń aż do czasów luterskiej reformacji, która zniszczyła istniejącą dotąd jedność religijną w Europie, a zwłaszcza w Niemczech.

Marian Sentek w recenzowanej pracy na stronach 30-32 przedstawił działalność poszczególnych zakonów i zgromadzeń zakonnych w diecezji monasterskiej. Św. Ludger założył opactwa benedyktyńskie w Werden oraz w Helmstadt. Natomiast św. Heriburg (zm. 835) założyła w Nottuln pierwszy w Westfalii żeński dom zakonny. Inne zakony żeńskie istniejące na tych terenach w IX i X wieku założyli przypuszczalnie misjonarze z rodziny księcia Widukinda. W 974 roku na teren Westfalii przybyli benedyktyni z opactwa z Mönchengladbach. Założone przez nich klasztory były ośrodkami misyjnymi. Znajdowały się w nich szkoły parafialne.

Św. Norbert (zm. 1134), założyciel premonstratów, sprowadził do diecezji monasterskiej premonstratów, nazywanych też norbertanami. Założyli oni opactwo w Cappenberg. W 1185 roku w diecezji monasterskiej osiedlili się w Warendorf cystersi. Od 1202 roku w Münster miały swój dom również cysterki. W 1238 roku cysterki założyły też klasztor w Welver. Prężnym zakonem na terytorium omawianej diecezji w okresie średniowiecza był zakon joannitów. Posiadał na terenie diecezji monasterskiej dwadzieścia klasztorów. W 1276 roku w Winsum osiedlili się pierwsi dominikanie, a w 1317 w Emden – franciszkanie.

Diecezja monasterska, która obejmowała okręg Dolnej Nadrenii, północną Westfalię oraz część księstwa Oldenburgu i Münsterlandu. Graniczyła z ujściem rzeki Ren, a na południowym zachodzie z miastem Geldern i Venlo; północno-zachodnią jej granicę stanowił Teutoburger Wald, natomiast w południowo-wschodniej części tej diecezji znajdowała się miejscowość Warendorf.

Analizując kolejne fragmenty rozdziału pierwszego pracy dr. Mariana Sentka, z uznaniem należy podkreślić jego poważny wkład naukowy dotyczący biegu wydarzeń religijnych na terenie Westfalii i Nadrenii w okresie potrydenckim. Szczególną uwagę zwrócił on na zasługi zakonów w powstrzymaniu wpływów protestantyzmu na tych terenach i na odrodzenie wiary katolickiej po pokoju westfalskim (1648). Na s. 34 napisał: „Odrodzenie Kościoła katolickiego wyszło od zakonów. [...] Zakony potrydenckie wniosły nowego ducha i podniosły poziom życia duchowego księży diecezjalnych

i zakonnych. Ożywiły one życie eucharystyczne i pobożność maryjną wiernych. Niektóre z nich, jak pijarzy, misjonarze św. Wincentego à Paulo, bartoszkowie, mają duże zasługi w formacji adeptów do kapłaństwa”.

Dr M. Sentek w barwny sposób i dość dokładnie przedstawił historię diecezji monasterskiej w poszczególnych jej okresach z jej uwarunkowaniami politycznymi. Na stronach 39-43 opisał niezmiernie trudną sytuację Kościoła katolickiego w całych Niemczech w okresie *Kulturkampfu* (1872-1887) za rządów osławionego kanclerza Ottona von Bismarcka. Zlikwidowano wówczas niemal wszystkie zakony i zgromadzenia zakonne. Pozostawiono tylko te, które zajmowały się pielęgnacją chorych. W tym to okresie władze w Münster zlikwidowały katolickie szkoły, zakony i Fakultet Teologiczny, a 4 lipca 1872 roku ogłosiły jezuitów, redemptorystów i misjonarzy św. Wincentego à Paulo za wrogów państwa. Większość księży katolickich w Niemczech została wówczas aresztowana; część z nich wyemigrowała za granicę. Biskupstwa w Niemczech opustoszały. Biskupi, uznani przez protestanckie władze pruskie za wrogów państwa, byli więzieni. Od roku 1878 Bismarck, chcąc pozyskać katolików i ich partię Centrum jako sojuszników w walce z socjalistami, zaczął wycofywać się z *Kulturkampfu*. Na ten istotny motyw zmiany kursu w polityce Bismarcka wskazał ks. prof. Z. Zielinski w haśle *Bismarck Otto von*, zamieszczonym w *Encyklopedii katolickiej*, w drugim tomie (red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kol. 620).

W ostatnim podrozdziale rozdziału pierwszego M. Sentek przedstawił rozbieżności religijne ludności w diecezji monasterskiej na katolików i protestantów. Również wśród katolików doszło do rozbicia jedności, do czego przyczyniła się heretycka masoneria. Jej celem było całkowite zniszczenie Kościoła rzymskokatolickiego. Wskutek działalności masonerii w latach 1925-1930 w diecezji monasterskiej wystąpiło z Kościoła katolickiego około 2500 katolików. Masoni wraz z liberałami i socjaldemokratami mieli wielki wpływ na rządy w okresie Republiki Weimarskiej (1919-1933). Doprowadzili do jej upadku i do zwycięstwa narodowych socjalistów w wyborach do parlamentu niemieckiego 5 marca 1933 roku.

W rozdziale drugim recenzowanej pracy dr Marian Sentek przedstawił dokładny biogram księdza Klemensa Augusta von Galena oraz jego działalność duszpasterską do 1933 roku. Klemens August von Galen urodził się 16 marca 1878 roku w Dinklage jako jedenaste dziecko w rodzinie liczącej trzynaścioro dzieci. Jego ojciec, hrabia Ferdinand Heribert von Galen (zm. 1906), był z ramienia partii Centrum posłem w parlamencie w Berlinie (1873-1903). Domagał się w parlamencie berlińskim respektowania chrześcijańskiego systemu wartości społecznych w Niemczech, świętowania niedziel, ograniczenia pracy kobiet i dzieci oraz zachowania praw pracowniczych w fabrykach i warsztatach. Jego matką była hrabina Elizabeth von Spee, która swych synów Klemensa i Franciszka przygotowywała do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej wspólnie z wiejskimi dziećmi. Nie chciała bowiem wyróżniać swych synów spośród innych dzieci. Dwaj bracia bł. kard. Klemensa Augusta von Galena byli posłami w niemieckim parlamencie z ramienia partii Centrum. Reprezentowali okręg Oldenburger Münsterland. Jego młodszy brat Franciszek wychowywał się i kształcił w latach 1886-1890 razem z nim na zamku Dinklage. Klemens August ze swym bratem Franciszkiem uczył się w jezuickiej szkole średniej w Feldkirch (Austria). Po zdanej maturze, w 1896 roku podjął wraz z nim studia filozoficzno-historyczne na Uniwersytecie we Fryburgu (Szwajcaria). Ich drogi rozeszły się w 1898 roku, kiedy to Klemens August von Galen podjął studia na prowadzonym przez jezuitów Wydziale Teologicznym w Innsbrucku

(Austria). Na tym wydziale wykładali „najlepsi profesorowie z różnych regionów Europy” (s. 57). Wiosną 1903 roku Klemens August von Galen wstąpił do Diecezjalnego Seminarium Duchownego w swej rodzinnej diecezji w Münster. Po upływie roku z rąk biskupa monasterskiego, Hermanna Dingelstad, otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1904-1906 K.A. von Galen służył pomocą duszpasterską przy bierzmowaniu swemu krewniakowi, biskupowi pomocniczemu Maximilianowi Gereonowi von Galen. Marian Sentek podał krótką charakterystykę jego duchowej sylwetki. Napisał, że był on „najlepszym wzorem świątobliwego życia [...]; odznaczał się ogromną troską o ubogich, którym okazywał wielkie serce i hojność” (s. 59).

Kiedy 20 kwietnia 1906 roku bp M. Gereon von Galen przeszedł w stan spoczynku, ks. K.A. von Galen został skierowany jako wikary do parafii pw. św. Mateusza w Berlinie. Tutaj w maju 1906 roku został mianowany prezesem założonego przez bł. Adolfa Kolpinga (zm. 1865) Związku Czeladników. Dr Marian Sentek bardzo ciekawie przedstawił w rozdziale trzecim nominację ks. Augusta von Galena na biskupa diecezjalnego w Münster przez papieża Piusa XI w 1933 roku, a następnie jego pracę duszpasterską jako ordynariusza diecezji monasterskiej po dojściu Adolfa Hitlera do władzy w 1933 roku. W lipcu i w sierpniu 1941 roku wygłosił on kilka ostrych kazań, które uderzały w system hitlerowski. Wieść o nich przekroczyła granice Trzeciej Rzeszy.

Czwarty rozdział jest poświęcony działalności duszpasterskiej i kaznodziejskiej biskupa Klemensa Augusta von Galena. Autor przedstawił w nim odważne stawanie w obronie zagrożonej wiary katolickiej przez bp. von Galena, który przeciwstawił się wstępowaniu młodzieży do organizacji Hitlerjugend, usuwaniu krzyży z sal szkolnych i wprowadzaniu do szkół katolickich programu kształcenia narodowosocjalistycznego w miejsce godzin lekcyjnych przeznaczonych na wychowanie religijne. W swych listach duszpasterskich demaskował wrogie Kościołowi katolickiemu poczynania rządu nazistowskiego, jak plan zlikwidowania w Niemczech od 1 kwietnia 1939 roku wszystkich szkół wyznaniowych. W liście pasterskim z 20 lutego 1939 roku wezwał swoich diecezjan do natychmiastowej obrony katolickich szkół.

Opierając się na artykule 23 konkordatu z 1933 roku między Stolicą Apostolską a niemiecką III Rzeszą, napisał, że „nie wolno czekać, aż świętokradzka ręka zgasi przy tabernakulum wieczną lampę, a innowiercy obrócą kościoły w dym i popiół”. Jego diecezjanie w pełni solidaryzowali się z treścią listu pasterskiego swego arcybiskupa (s. 152). Solidarność ta wyraziła się w swoistym referendum, które zostało przeprowadzone w diecezji monasterskiej 26 lutego 1936 roku w sprawie katolickich szkół, podręczników i katechetów. Ponad 800 tysięcy diecezjan opowiedziało się za utrzymaniem katolickich szkół. Dzięki nieustępliwej postawie „lwa z Monasteru” zachowano w wielu szkołach katechezę religijną aż do zakończenia drugiej wojny światowej. Dr Sentek bardzo wiernie przedstawił zmagania rządcy diecezji monasterskiej z reżimem hitlerowskim w obronie praw ludzkich i boskich. Po zakończeniu drugiej wojny światowej w pierwszym liście pasterskim do swych diecezjan, z 18 kwietnia 1945 roku, napisał o straszliwej karze Bożej, jaka spotkała tych, którzy zaprowadzali ład społeczny bez Boga.

W trudnym okresie powojennym bp K.A. von Galen solidaryzował się z cierpiącymi współziomkami. Zdecydowanie sprzeciwił się opinii zwycięzców w sprawie kolektywnej współodpowiedzialności wszystkich Niemców za rozpętanie drugiej wojny światowej. Na s. 207-209 dr Marian Sentek przedstawił ciekawą korespondencję bp. K.A. von Galena z angielskimi władzami okupacyjnymi. Zarzucił on tym władzom „kłamstwa propagandowe”. Były one propagowane przez londyńskie radio. Władze okupacyjne

upowszechniały tezę, że wojska sprzymierzone zaprowadzają na wyzwolonych terenach wolność, praworządność, sprawiedliwość i troszczą się o miejscową ludność. Po zakończeniu działań wojennych nasilała się w Niemczech zorganizowana przestępczość obcokrajowców. Bp K.A. von Galen prosił brytyjskie władze okupacyjne o zastosowanie radykalnych środków, celem zahamowania napadów rabunkowych na ludność niemiecką. Wskazał na potrzebę odebrania obcokrajowcom broni i odesłanie ich do kraju swego pochodzenia. Jego interwencje zostały uwzględnione. W swych notatkach bp. K.A. von Galen wyrażał wielkie niezadowolenie z postępowania takich wyzwolicieli, którzy ograbiali mieszkańców, niszczyli urządzenia fabryczne, podpalali domy i mieszkania. O tym stanie rzeczy informował opinię publiczną poza granicami Niemiec. Metody stosowane przez aliantów wobec Niemców na okupowanych terenach często nie różniły się w jego odczuciu od terroru nazistów. Na terenach niemieckich zajętych przez sowieckiego okupanta na wschodzie kraju niszczone magazyny żywnościowe, likwidowano przemysł węglowy, stalowy i cementowy. Wstrzymywano produkcję materiałów budowlanych, tolerowano ohydne gwałty, mordy i grabieże mienia ludności niemieckiej. Bp K.A. von Galen oświadczył władzom alianckim, że wprowadzanie nienawiści i zemsta nie doprowadzi do odbudowy zniszczonego kraju. Swych diecezjan nawoływał do ufności w Opatrzność Bożą i w opiekę Matki Bożej. Apelował do Brytyjczyków, żeby wszelkie swe działania opierali na Dziesięciu przykazaniach Bożych. Opracował program odnowy życia społecznego w Niemczech. Na s. 215 dr Marian Sentek przedstawił w całości zagadnienia zawarte w tym programie.

Szczególną uwagę bp K.A. von Galen zwrócił na młodzież z byłej hitlerowskiej organizacji Hitlerjugend. Chciał jak najszybciej przeprowadzić jej resocjalizację dzięki Kościołowi, szkole i domowi rodzinnemu. W liście pasterskim z 8 grudnia 1945 roku zwrócił się z apelem do swych diecezjan, ażeby okazywali miłosierdzie ludziom chorym, bezdomnym, niepełnosprawnym i wypędzonym ze swych mieszkań na wschodnich terenach niemieckich. Prosił swych diecezjan, ażeby jak najgodniej przyjęli pozbawionych dachu nad głową swych rodaków w imię miłości Chrystusowej.

Na s. 223-232 dr Marian Sentek przedstawił organizację życia religijnego w diecezji monasterskiej po drugiej wojnie światowej aż do czasów jemu współczesnych. W diecezji monasterskiej, podobnie jak i w całych Niemczech, wskutek ustania katechezy nastąpił regres nauczania religijnego. Czasy rządów bp. K.A. von Galena, kiedy katecheza stała na wysokim poziomie, są wspomniane z nostalgią, jako już nieosiągalny ideał (s. 226). M. Sentek zaznaczył, że bp Klemens August von Galen przez wszystkie lata swych rządów w diecezji monasterskiej kładł wielki nacisk na nauczanie religii w szkołach. Do 1945 roku biskup często odwiedzał szkoły w swej diecezji i czuwał nad prowadzoną w nich katechezą. Dziekani i proboszczowie byli zobowiązani do składania corocznych sprawozdań z wizytacji katechetycznych księży i dyplomowanych nauczycieli religii. Należy zaznaczyć, że w 1940 roku opracował on katechizm w formie kieszonkowej dla księży, katechetów i wiernych. Pragnął przez jego wydanie upowszechnić w diecezji znajomość podstawowych prawd wiary. Świątobliwe życie kardynała K.A. von Galena stało się dla kapłanów i wszystkich ludzi dobrej woli wzorem do naśladowania. Bł. kard. K.A. von Galen był zdecydowanym przeciwnikiem zabijania dzieci nienarodzonych i ludzi niepełnosprawnych oraz ludzi starych na drodze eutanazji. Jest on niedoścignionym wzorem do naśladowania dla biskupów w walce ze złem, kłamstwem i nienawiścią. Jego mądrość zaś, poczucie odpowiedzialności za losy własnego narodu i Kościoła katolickiego

w Niemczech zjednały mu powszechny szacunek oraz uznanie papieży, z Piusem XII na czele, oraz wiernych w całym świecie chrześcijańskim.

Dr Marian Sentek, dokonując wszechstronnej i szczegółowej analizy działalności pastoralnej kardynała Klemensa Augusta von Galena, ordynariusza diecezji Münster od 1933 do 1946 roku, posunął znacząco naszą wiedzę o wiernych w trudnym okresie historii Niemiec. Z postawionego we wstępie zadania wywiązał się w sposób niemal doskonały. Rozprawa dr. Mariana Sentka powinna ukazać się drukiem także w języku niemieckim i winna być – w mym odczuciu – rozprowadzana we wszystkich krajach języka niemieckiego.

Maria Musiol

KS. AMBROŻYSKORUPA SDS, *Koncepcje odnowy życia konsekrowanego w Antepreparatoria oraz ich recepcja w posoborowym prawie kościelnym*, Lublin 2008, ss. 208.

Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, w swoim Jubileuszowym Roku istnienia, wydało rozprawę habilitacyjną ks. dra Ambrożego Skorupy SDS. Jest to ważne opracowanie dla kanonistów zajmujących się ewolucją i recepcją norm prawnych i dla teologów życia konsekrowanego, badających kształtowanie się współczesnych ustaw opisujących pełniejszy wymiar „zakonnych” instytucji.

Autor tego opracowania w 1999 roku obronił doktorat pt. *Sluszna autonomia instytutów zakonnych w Kościele Łacińskim*. Aktualnie jest samodzielnym pracownikiem naukowym Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II na stanowisku Kierownika Katedry Prawa Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Wykłada również prawo kanoniczne w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Salwatorianów w Bagnie i jest sędzią wotującym w Metropolitalnym Sądzie Duchownym we Wrocławiu.

Prezentowana treść publikowanej rozprawy ks. dra hab. Ambrożego Skorupy SDS, pt. *Koncepcje odnowy życia konsekrowanego w Antepreparatoria oraz ich recepcja w posoborowym prawie kościelnym*, pozostaje w ścisłej harmonii z obszarami teologii prawa kanonicznego w doświadczeniu życia konsekrowanego, odkrywanej nowej eklezjologii, jak również z projektami promulgowanych następnie ustaw kościelnych, znajdującymi swoje zwieńczenie jako bezpośredni skutek procesu recepcji norm prawnych w zakresie prawa fundamentalnego instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego. Opracowanie prezentuje wyraźną perspektywę teologiczno-kanoniczną, a druga część samego tytułu „*ich recepcja w posoborowym prawie kościelnym*” stanowi o tym, że postulowane oraz kształtujące się i permanentnie poszukiwane koncepcje, korzystne dla odnowy życia konsekrowanego, znalazły swoje trwałe miejsce w aktualnie obowiązujących ustawach kościelnych. Autor publikacji zaprezentował w tym zakresie znacznie pogłębioną refleksję naukową, obejmującą istotne dla ciągłości życia konsekrowanego zjawisko ustawowego opisanie fenomenu życia zakonnego, które jest darem dla Kościoła w każdym czasie i na miarę czasów, co potwierdzają dokumenty Soboru Watykańskiego II i normy promulgowane w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku.

Dokładniejsza lektura pozycji ks. Ambrożego Skorupy SDS pozwala przekonać się, że Autor w realizacji obranego zagadnienia dokonuje połączenia w swoich badaniach elementów teologicznych i kanonicznych, co integruje samą spójność badań. Również narracja